

Disertacija apie Rusijos informacijos geopolitiką Lietuvoje

2008 m. birželio 27 d. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute doktorantas Nerijaus Maliukevičius apgynė disertaciją „Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje“. Disertacijos gynimo tarybą sudarė pirmininkas prof. dr. Alvydas Jokubaitis, tarybos nariai prof. dr. Vytautas Radžvilas, prof. dr. Gediminas Vitkus, prof. dr. Arūnas Augustinaitis, prof. dr. Žyngintas Pečiulis. Oponentai – prof. dr. Gintautas Mažeikis ir doc. dr. Tomas Janeliūnas. Darbo vadovas – doc. dr. Luras Bielinis. Viešame disertacijos gynime dalyvavo instituto bendruomenės nariai, svečiai.

Pradėdamas disertacijos pristatymą Nerijus Maliukevičius nurodė, kad pagrindinė tyrimo problema buvo suprasti, kaip šių dienų Rusija, įvertinusi galios sampratos pokyčius informacijos amžiuje arba jų neįvertinusi, informacines technologijas bei žiniasklaidą naudoja savo įtakai buvusios Sovietų Sąjungos erdvėje ir konkrečiai Lietuvoje išlaikyti (didinti). Disertacijos problema lėmė darbo tikslą – išanalizuoti Rusijos informacijos geopolitiką, jos sklaidą Lietuvos informacinėje erdvėje ir įvertinti įtaką visuomenės geokultūrinėms nuostatoms. Siekiant šio tikslo, suformuluoti keturi uždaviniai. Pirmasis yra išanalizuoti galios sampratos transformacijos po šaltojo karo teorines interpretacijas, atskleisti Rusijos informacijos geopolitikai aktualius erdvės ir galios strategijos pokyčius. Antrasis – nustatyti, koks valdžios ir žiniasklaidos santykių modelis ir kokia galios strategija būdinga Rusijos informacijos geopolitikai. Trečiasis uždavinys yra sukurtą Rusijos informacijos geopolitikos modelį panaudoti empiriniams tyrimams: išanalizavus Lietuvos žiniasklaidos erdvę, nustatyti Rusijos skverbties mastą ir įvertinti jos poveikį visuomenės geokultūrinėms nuostatoms bei ištirti konkrečius Rusijos informacinės agresijos atvejus, suprasti ir atskleisti galimus šių informacinių atakų tikslus bei galimą poveikį. Be to, kritiškai išanalizavus esamus valstybių informacinio saugumo problemos sprendimo būdus, disertacijoje pasiūlyti Lietuvos informacinės kultūros stiprinimo mechanizmus.

Nerijus Maliukevičius pabrėžė, kad disertacijoje pirmą kartą Lietuvoje pristatomas teorinis informacijos geopolitikos modelis, atliekamas išsamus empirinis Lietuvos informacinės erdvės tyrimas, siūlomi nauji visuomenės informacinio saugumo stiprinimo mechanizmai. Disertantas pristatė parengtą apklausą ir išsamią Lietuvos visuomenės geokultūrinių nuostatų studiją, taip pat papildomus empirinius tyrimus: rusiškos produkcijos paplitimo nacionalinėse komercinėse televizijose, rusiškų kanalų paplitimo kabelinėse televizijose, Rusijos informacijos šaltinių naudojimo dviejuose pagrindiniuose Lietuvos savaitraščiuose, leidžiamuose rusų kalba, ir rusiškos žiniasklaidos produkcijos, skirtos „baltiškojo neofašizmo“ temai, turinio analizės.

Disertaciją sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje atliekama kritinė galios sampratos analizė. Išryškinami erdvės ir galios politikos strategijų pokyčiai informacijos amžiuje. Pristatoma elektroninio kolonializmo teorija ir švelniosios galios koncepcija, kurios sudaro šiuolaikinių išsivysčiusių valstybių ir globalių žiniasklaidos korporacijų informacinės kultūrinės ekspansijos pagrindą. Toliau analizuojama, koks valdžios ir žiniasklaidos santykių modelis formuojamas Rusijoje ir kokią galios politikos strategiją ši valstybė taiko posovietinėje erdvėje ir konkrečiai Lietuvoje. Formuluojama informacijos geopolitikos samprata, kuri apibrėžiama kaip informacijos srautų kontrolė ir agresyvių psichologinio poveikio metodų taikymu paremta politika, kurią vykdant siekiama vyrauti atitinkamoje informacinėje erdvėje ir paveikti visuomenės geokultūrinės nuostatas sau naudinga linkme bei motyvuoti politinį žmonių elgesį. Antroje dalyje analizuojama informacijos geopolitikos erdvė, priemonės ir strategija. Šioje dalyje formuluojamas teorinis informacijos geopolitikos modelis, kuris vėliau taikomas empiriniams tyrimams. Trečią disertacijos dalį sudaro trys skyriai. Pirmame skyriuje, atlikus išsamų empirinį Lietuvos informacinio patirties lauko tyrimą, parodomas Rusijos informacinės skverbties mastas ir nustatoma jo įtaka Lietuvos visuomenės geokultūrinėms nuostatoms. Antrame skyriuje analizuojami Rusijos informacinės agresijos pavyzdžiai: informacinė ataka prieš Lietuvos visuomenėje vyraujančią Antrojo pasaulinio karo padarinių istorinį

naratyvą ir propagandinę kampaniją, skirta „baltiškojo neofašizmo“ temai eskaluoti. Trečiame skyriuje atliekama kritinė informacinio saugumo sprendimo būdų analizė ir apibūdinami originalūs Lietuvos informacinės kultūros stiprinimo mechanizmai.

Baigdamas disertacijos pristatymą Nerijus Maliukevičius apibendrina tyrimo išvadas. Pirma, nors 2004 m. Lietuva buvo priimta į ES ir NATO – du svarbiausius išsivysčiusių branduolio valstybių klubus, – tarptautinės komunikacijos požiūriu ji tebėra tipinė pusiau periferijos valstybė. Lietuva nesugeba veiksmingai kontroliuoti savo informacinės erdvės ir sėkmingai plėtoti telekomunikacinės infrastruktūros. Iš Lietuvos žiniasklaidos rinkos traukiasi Vakarų investuotojai, o jų vietą užima vietiniai savininkai, kuriems žiniasklaida dažniausiai nėra pagrindinis verslas. Tai atitolina Lietuvos informacinę erdvę nuo išsivysčiusių Vakarų Europos branduolio valstybių informacinių kultūrinių erdvių ir susilpnina vieną svarbiausių visuomenės informacinio saugumo elementų – informacinę kultūrą. Ši kultūra vis dažniau perima Rusijos informacinei kultūrai būdingą verslo ir politikos problemų sprendimo panaudojant žiniasklaidą tradiciją. Toks Lietuvos informacinės erdvės „imuniteto“ silpnumas didina Rusijos (vieno iš pusiau periferijos regionų – posovietinės erdvės lyderio) galimybes daryti įtaką. Todėl Rusija, vykdydama informacinę kultūrinę ekspansiją Lietuvoje, gali sėkmingai pasinaudoti pagrindiniais elektroninio kolonializmo principais: išlaikyti vieną komunikacijos kodą – rusų kalbą, o Sovietų Sąjungoje dominavusias vertybes, simbolius ir vaizdinius įtvirtinti Lietuvos masinėje kultūroje.

Antra, Rusijos informacinės kultūrinės ekspansijos posovietinėje erdvėje ir konkrečiai Lietuvoje neįmanoma paaiškinti vien elektroninio kolonializmo ar kultūrinio imperializmo teorijomis. Šiuolaikinės Rusijos galios politika šiame regione sieja kritinės komunikacijos teorijos atskleistus vakarietiškus žiniasklaidos ekspansijos principus su išskirtinai rusiška autoritarizmo tradicija. Tokia simbiozė formuoja originalią Rusijos informacijos geopolitikos sampratą, pasižyminčią griežtos galios strategijos taikymu oponentų informacinėje erdvėje. Tokį strateginį Rusijos pasirinkimą nulėmė ir objektyvios, ir subjektyvios priežastys, iš kurių Lietuvai aktualiausios šios: Rusijos švel-

niosios galios, arba Kanto anarchijos kultūros, erdvė yra ribota, nes, V. Putinui atėjus į valdžią, vyksta tolygus sovietinės praeities inkorporavimo į šiuolaikinės Rusijos tapatybę procesas, kuris kardinaliai disonuoja su oficialiuoju ir populiariuoju Lietuvos istorijos vertinimo naratyvu; Rusijos politinis elitas visų pirma sprendžia valdžios konsolidacijos problemas ir tam tradiciškai panaudoja „grėsmės iš Vakarų“ įvaizdžius, o Lietuvai suteikiamas stereotipinis ir Rusijos visuomenės lengvai atpažįstamas agresoriaus arba „gintarinio placdarmo“ įvaizdis; dabartinio Rusijos politinio elito ir politikos technologų, atsakingų už informacijos geopolitiką posovietiniame regione, praktiniai įgūdžiai formavosi Sovietų Sąjungos saugumo ir karo studijų bendruomenėje, kur vyravo aktyviųjų priemonių (rus. *активные действия*), strateginės maskuotės (rus. *стратегическая маскировка*), o vėliau – ir informacinio karo koncepcijos.

Trečia, didelė Lietuvos visuomenės dalis patenka į Rusijos informacinę erdvę visų pirma dėl savo kalbinių gebėjimų. Rusų kalba vyrauja Lietuvoje ir efektyviai atlieka komunikacijos kodo funkciją. Tiesa, jaunimas geriau moka anglų kalbą, tačiau bendros anglų kalbos žinios Lietuvoje yra labai žemo lygio. Kartu vyksta aktyvi Rusijos žiniasklaidos politika: sėkmingai Baltijos valstybių rinkoje įsitvirtinusios televizijos „Pervyj Baltijskij Kanal“ (PBK) (labiausiai žiūrimos Lietuvos rusų) auditorijos dalis nuosekliai didėja. Be to, didėja Rusijoje pagamintos televizijos produkcijos kiekis populiariausiose Lietuvos televizijose – TV3 ir LNK. Didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Klaipėdoje) daugiausia klausomasi rusiškos muzikos radijo stočių, o Lietuvos rusakalbė spauda daugiausia atlieka Rusijos naujienų apžvalgų (angl. *news digest*) funkciją – taip net pirminių šaltinių lygiu įtvirtinamas Rusijos vyravimas informacinėje erdvėje.

Ketvirta, Lietuvos visuomenės geokultūrinių nuostatų empirinio tyrimo rezultatai atskleidžia „vakarietiškos“ geopolitinės orientacijos simbiozę su visai nevakarietiškomis masinės kultūros preferencijomis. Geokultūrinis visuomenės „prorusiškumas“, t. y. teigiamas autoritarinės Rusijos politinės sistemos ir šios valstybės įvaizdžio vertinimas, būdingas tiek tiems lietuviams, kurie yra labai įsitraukę į rusišką erdvę, tiek tiems, kurie ja visai nesidomi. Tačiau daug didesnę įtaką palankiam autoritarinės Rusijos politinės sistemos verti-

nimui ar kitoms geokultūrinėms nuostatoms daro tautybės veiksnys. Pirmiausia Lietuvos kitataučiai yra vienas pagrindinių Rusijos informacijos geopolitikos taikinių, ir jiems paveikti yra naudojama ne tik žiniasklaida, bet ir patrauklumo strategija paremtos tėvynainių (rus. *соотечественники*), „Rusijos pasaulio“ ir „Rusijos žemės“ koncepcijos. Todėl Lietuvoje būtina spręsti rusų ir lenkų tautybės piliečių informacinės atskirties problemą.

Penkta, Rusijos informacinės agresijos prieš Lietuvos visuomenę integruojančias vertybes pavyzdžių tyrimas atskleidė, kaip Rusijos informacijos geopolitikos atakoms yra panaudojami populiariausi Rusijos televizijos kanalai (ypač PBK), posovietinei erdvei „nuolatinis informacinius veiksmus, naujienų kūrimą ir skleidimą“ turinti užtikrinti naujienų agentūra „Regnum“ ir kitos Rusijos valdžios kontroliuojamos žiniasklaidos priemonės. Rusijos politika neapsiriboja viešosios nuomonės konsolidavimu savo valstybėje ir senųjų ES valstybių supriešinimu su „radikaliomis naujokėmis“. Informacijos geopolitikai būdingos manipuliavimo technikos Lietuvoje pritaikomos tam, kad visuomenėje būtų sukeltas komunikacinis psichologinis rezonansas, o tai manipuliuotojui leistų pasinaudoti atitinkamomis krizių valdymo technikomis.

Šešta daroma išvada – kad tradiciniai informacinio saugumo sprendimai, pagrįsti informacinės erdvės ribojimo principais, yra neveiksmingi. Atsižvelgiant į tai, disertacijoje formuluojami demokratinėms visuomenėms priimtini pliuralistiniai informacinio saugumo užtikrinimo būdai, siūlomi originalūs informacinės kultūros stiprinimo mechanizmai. Kartu išryškinamas potencialus jų pažeidžiamumas. Lietuvoje būtina taikyti unikalią Europos informacinės ir kultūrinės erdvės apsaugos sistemą. Lietuva turi ne tik formaliai perimti žiniasklaidos rinką reguliuojančias Europos teisės normas, bet ir veiksmingai jas įgyvendinti (pvz., Europos kūrybinių kvotų problema Lietuvos televizijose).

Baigdamas disertacijos pristatymą Nerijus Maliukevičius pabrėžė, kad Rusijos griežtosios galios strategija, paremta galios politika, keičiasi. Siūlymų Rusijos politiką Baltijos valstybių atžvilgiu grįsti švelniosios galios strategija Rusijos politikos mokslų bendruomenėje buvo galima išgirsti tada, kai prezidentu buvo B. Jelcinas, tačiau

į valdžią atėjus V. Putinui, toks požiūris buvo atmestas. Prezidentaujant V. Putinui, Rusijos tarptautinių santykių ekspertai tik prieš kelerius metus vėl prakalbo apie Rusijos švelniosios galios potencialą. Šiuo metu randasi vis daugiau abejojančiųjų iki šiol vyraujančia Rusijos informacijos geopolitikos strategija. Kaip atskleidė Lietuvos informacinės erdvės tyrimas, Rusija turi didžiulį potencialą tokiam paradigminiam informacijos geopolitikos pokyčiui; naujausi Rusijos valdžios administraciniai sprendimai tik patvirtina tokią prielaidą.

Po disertacijos pristatymo vyko vieša diskusija. Jai pasibaigus politikos mokslų gynimo taryba surengė slaptą posėdį, kuriame viešingai nutarė suteikti Nerijui Maliukevičiui socialinių mokslų srities politikos krypties daktaro mokslo laipsnį.

ALGIMANTAS JANKAUSKAS